

VELIKI MAK

MATICA SRPSKA-1956

Ništa tako duboko ne vredja ljudska osećanja, ona prava, istinita, duboka, ona koja čoveka, između ostalog, čine onim što jeste, kao što to čini površnost, trivijalnost, koja pod plaštom interesovanja za sve što je novo, pod razbarušenom i dekoncentrisanom pažnjom duboko skriva indolentnost i inertnost, koji su suprotni pol svakoj plemenitoj težnji za istinski novim. Čini mi se da je sva umetnost u svojoj raznolikosti jedan veliki protest protiv te površnosti, protiv životarenja. Ona je vrhunski domet čovekov u sagledavanju dalekog Sutra i iz te sutrašnje retrospektive sagledavanje našeg mesta u ovome Danas kao u beskrajnom lancu Danas i Sutra, koja se neumitno i neumiljivo stvaraju u beskrajno i većito Juče. Tek u vremenskoj perspektivi i retrospektivi vidimo koliko je ništavna površnost, koliko je sitno ono što nam se u izvesnom trenutku čini beskrajno važnim, što nam pritisćući centar svesti u odredjenom trenutku, zaklanja suštinu našeg postojanja, veličinu našeg, ljudskog duha.

I Erih Koš postavlja to pitanje u svojoj knjizi „Veliki mak“, koja između svojih ne tako velikih i ne tako čvrstih korica zaklapa jednu veliku uznemirenost nad pitanjem ljudske površnosti, ljudskog fanatizma i skoro religiozne odanosti „novom“ po svaku cenu. Na jedva stotinak stranica Erih Koš nam priča, na prvi pogled mirno, spokojno, a u suštini uznemireno i drhteći, o borbi Rada Despića protiv kulta velikog, kita, koji je izložen u našem glavnom gradu, i fanatične težnje njegove okoline (i onih u kancelariji, i onih u stanu, i onih u privatnom društvu i porodici) da od kita stvore božanstvo, idola. Despića duboko vredja što ljudi oko njega osećaju neodoljivu potrebu da se nečemu dive, da se nečemu klanjaju. Njega duboko vredja i to što su ljudi spremni da izmišljaju idole, ali nisu u stanju da uoče ono što zaista treba poštovati. Nešto što je i suviše obično, isušive ništavno oni pretvore u idola a sutra, kada im taj idol dosadi i postane običan, oni mu se smeju i ruše ga da bi opet potražili nešto drugo čemu bi se klanjali. I kroz taj smeh koji bi u izvesnom trenutku zvučao kao duboko saznanje da sve idole treba srušiti, oni stvaraju novog idola, da bi se i njemu sutra smejali. Rada Despića vredja i što su

ljudi veoma lakoverni i što, poput leptirova koji jedan za drugim lete u plamen, iako znaju da su prethodni oprljili krila, jure u idolo-poklonstvo ne poznavajući ni najosnovnije osobine svoga idola. Despić je suprotan pol svemu tome. Erih Koš nam ga daje u jednoj sasvim običnoj atmosferi. Junak pripovetke je obdaren sposobnošću da posmatra i analizira samoga sebe. Najzanimljivije je u knjizi to što Despić ne retko i ne slučajno uhvati sebe da vrlo često misli o onome protiv čega se bori, da se i sam često divi onome čemu se divi i njegova okolina. To ga još više uzbuđuje, još više okreće protiv okoline i svega onoga što od te okoline u sebi nosi. Taj duboki smisao za samoposmatranje zapravo u vodi Rada Despića do saznanja da on onu polovinu sebe protiv koje se bori projicira na svoju okolinu i da se njegova okolina ogleda u njemu samome, upravo u onome protiv čega se on u sebi bori. „Ne boriš se ti ni protiv kita, ni protiv mode, ni protiv histerija i zabluda, dragi moj, boriš se ti za tišinu, za mir, za nepokretnost, za starački mir i mrtvu nepokretnost. Za sebe se boriš, „Braco za sebe“, kaže mu sestra. On u izvesnom trenutku i sam misli tako. Ali ipak ne može da se pomiri sa shvatanjem i moralom jednoga sveta čija je filozofija izražena kroz usta žene koju voli. Ona ga odbacuje jer je svako postao nešto posle rata, a on — niti je direktor, niti načelnik, već običan činovničič, „mastiljara kancelarijska“. On je nesposoban, po oceni okoline, jer stalno nešto premišlja dok drugi samo napreduju i promiču pored njega. Njega niko ne može voleti jer nije lep, nije mlad, nema kola na raspolaganju, ne dobija pakete iz inostranstva, nije nakupac i špekulant koji ne zna šta će sa parama. Rade Despić se buni protiv takvog morala okoline, on je sav u unutrašnjem grču protesta. Okolina bi mu oprostila sve ono što nema kad bi bar umeo „da se povija prema vetru“. Ali on ni to ne ume, i svi ga napuštaju. Despić oseća da je utoliko moralniji i jači ukoliko ima manje osobina koje ima njegova okolina. On se time ponosi, ali u borbi protiv svoje okoline ne ide dalje od protesta. On dolazi do saznanja da „ljudi ne vole da im se protučeri, još manje da ih učimo, a najmanje mare da ih potsećamo i opominjemo“. On

se zbog toga koleba između toga saznanja i potrebe da ono što misli i oseća otvoreno ispovedi. U svome protestu protiv svoje okoline on ne traži slavu, jer ona brzo prolazi svetom i za sobom ostavlja ruševine. I dok Despićeva okolina ruši svoj idol-kita, kome se do juče uvlačila, bilo zato što je ovaj u njima zaista izazvao divljenje, bilo zato što tako treba, jer i drugi tako čine, i na svome putu živovanja već počinje novim da se oduševljava on se sve više uvlači u sebe, u bodljikavu, ozlojedjenu samoću i zadovoljava se samo time što ne misli kao okolina.

Ima nečeg teškog, sumornog u ovoj nevelikoj knjizici. Teškog od svakodnevnice sive, mlohavice, koja je zadovoljna time što je takva. To sve pritisaka, i kada čovek ovu knjigu pročita, on ne oseti nikakav bol, već oseti kako ga potmulo bridi čitavo telo i čitavo biće. Sve je sivo, zagušljivo, sumorno. I danas kada čovekovim horizontima besne oluje, ova knjizica svojim prisustvom optužuje ravnodušnost, površnost i žedj za sitnim doživljajem, a i strah od velikog i snažnog.

Erih Koš nesumnjivo ima svoje mesto u našoj književnosti. On je u stanju da od sasvim običnog, sasvim beznačajnog stvori temu i da je lagano, ne žureći se, a po nekad i nervirajući one kojima se obraća, obradjuje. Kroz sve pripovetke Košove, koje nisu nametljivo oglašavale svoje prisustvo u posleratnom vremenu, oseća se veliki afinitet njihovog autora prema običnom, neupadljivom. I još nešto. To obično i neupadljivo obradjeno je na sasvim običan i sasvim neupadljiv način. Ali ipak ne tako da bi čitalac u sebi pomislio da bi i on tako kazao. Nije malo pisaca koji su od običnog stvarali čuda, koji su to obično i svakodneвно obasjavali sa svih strana i zapanjivali čitaoca time koliko obično može biti izrazito neobično u svojoj svakodnevnosti. Erih Koš ne spada među takve. Njega, istina, sve uzbuđuje, ali ne do toga stepena da bi obično postalo svoja suprotnost. Ima nešto u njegovim pripovetkama, pa i u „Velikom maku“ što pomalo i zasmeta. Oseti se ne tako retko odsustvo sokova umetnosti koji se nadoknađuju novinarskom užurbanošću i preciznošću.

Erih Koš je ovom novom knjigom još jednom potvrdio svoje diskretno prisustvo u našoj književnosti.

BERNAR BIFE

SKIDANJE S KRSTA

PROLEĆNA MUVA

Svojim laganim hodom objavljivala si cvetanje. Stanice na kratkom putu bile su ti česte. Sunce se približavalo oblaku iznad tvojih krila. Nepoznati pravac bio je cilj tvog naglog uzletanja.

**

Nosila sam te uvek u sebi kao što neko ko ne želi da ostari nosi vreme. Bio si mi prijatan bol. Nikad nemoj da zažališ što nisi ostao da pritisuješ dno. Jednom sam otputovala bez tebe.

Dara KOJČIĆ